

Löner och levnadsförhållanden under spårvägsrörelsens tidigare skede

Vi skall här nedan söka klargöra, huru en spårvägsman och hans familj kunde reda sig på en månadslön, som i fråga om antalet kronor motsvarades av vad många spårvägare i våra dagar lämnar efter sig månatligen vid sina besök i tobaksbutiken eller systemlokalen.

Vi börjar med lönerna och får av utrymmes-skal begränsa oss till trafikavdelningen på Norr i Stockholm. Mellan de här nedan angivna årtalen har andra löneavtal förekommit, men vi finner det onödigt att redogöra för dem alla. Uppgifterna gäller för kuskar eller förare och konduktörer och för 1906 ordinarie trafikpersonal, allt per månad.

År	Begynnelselön	Efter följande antal år				
		1	3	5	6	10
1877	65	—	—	—	—	—
1890	70	75	—	80	—	85
1901	85	90	—	95	—	100
1906	110	115	125	—	135	145

Fr.o.m. 1895 tillkom fem kronor vid julen, och halva skatten erlades av bolaget. Vid enstaka tillfällen utbetalades även gratifikation; efter Stockholmsutställningen 1897 erhöll exempelvis var man 50 kr.

Övertidsbetalning. 1906: 75 öre per timme. Tidigare förhållanden har ej kunnat utrönas.

Procent på dagskassan. Utöver lönen betalade bolaget t.o.m. 1898 1 % på enhäst- och $\frac{3}{4}$ % på tvåhästvagnar; fr.o.m. 1899 $\frac{3}{4}$ % på bägge. Kus-karna på tvåhästvagnarna erhöll därav $\frac{1}{4}$ %. Må-natliga beloppen var omkring 6 à 7 kr för kuskar och 12 à 14 kr för konduktörer. Genom vissa mani-pulationer, t.ex. förlängda uppehåll vid lämpliga punkter, kunde dessa belopp ibland bli *väsentligt* större.

Arbetstid: 1877—89: $9\frac{1}{2}$ —10 timmar; 1890—1900: 9— $9\frac{1}{2}$ timmar; 1901—1904: 9 timmar; fr.o.m. 1905: $8\frac{1}{2}$ —9 timmar. Uppgifterna 1877—1900 är icke fullt säkra. Vi betvivlar, att 10-tim-mars arbetsdag någonsin förekom i trafiken.

Fridagar: 1877—89: 2 till 3 per månad; 1890—97 var 9 dag och var 9 söndag; 1898—1904 var 8 dag och var 8 söndag; fr.o.m. 1905 var 7 dag och var 7 söndag.

Semester: Fr.o.m. 1906 sju dagar per år inför-des på bolagets eget initiativ.

Sjukhjälp: Fr.o.m. 1895 fyrtiofem kr per må-nad så länge sjukdomen varade; fr.o.m. 1905 halv avlöning i 60 dagar, mera efter prövning. Tidigare från fall till fall.

Läkare och medicin: Fr.o.m. 1895 fri läkare och medicin till såväl den anställde som till hustru och barn under 15 år.

Olycksfallsersättning: 1905: enligt lag. 1906: full avlöning intill den tid, då ersättning enligt lag skulle utgå, mera efter prövning. Behandlades ti-digare från fall till fall.

Beklädnad: Uniform, vinterstövlar m.m. kost-nadsfritt. Friä byxor infördes dock först omkring 1905.

Pension: Se artikeln "Tre pensionskassors hi-storia" i detta arbete.

Extra ordinarie: 10 kr under de ordinaries må-nadslön. Den 1 juni 1904 fixerades lönen till 85 kr per månad med tre fridagar månatligen. Extra ordi-nariebefattningarna fanns sannolikt från 1897 till slutet av 1904.

Extra: 1877 kr 2; 1893 kr 2:25 per dag, lika för sön- och helgdagar; 1901 kr 2:50 för vardagar, kr 3:— för sön- och helgdagar. 1906: första året kr 3:60 för vardagar, kr 4:25 för sön- och helgdagar; andra året 3:75 och 4:50 respektive.

Det första moderna, fullständigt kodifierade och tryckta avtalet synes ha varit det ovan nämnda av 1906, som ingicks den 20 december s.å. mellan Stockholms Nya Spårvägs AB och Svenska Spår-vägsförbundets avdelning nr 1. Det skulle gälla från 1 januari 1907 till 31 december 1912. Detta avtal omnämnes gärna av äldre spårvägare och gav per-sonalen en förmånlig särställning i det dåtida Stock-holm. Det sägs, att spårvägspersonalen efter in-gången därav t.o.m. kunde få uppbära glåpord i vagnarna från andra grupper. Som vederlag fick personalen medgiva, att följande bestämmelse in-rymdes i avtalet: "Vid Stockholms Nya Spårvägs AB må bojkott, blockad, strejk eller lockout, vare sig maskerad eller öppen, ej under några förhållan-den äga rum."

Debetsedel No 8/189 i Stockholms stad år 1901.

Jakobs och Johannes församling.

Kvarteret Spårvägen Huset No 1

Kusken C. J. Hall.

Bertilning af fast egendom samt af inkomst		
af fastighet med Lra värde 4,0 öre = 700 kr		
För upplandad inkomst af kapital eller arbete	180	
För annan inkomst i 11 betillingsår	650	
1 procent af	530	530
Dager		530
Vittnesbetygning 30 öre för varje krona betilling af fast egendom samt af inkomst		
Municipalavgift af 2 personer à 40 öre		80
Sjukvårdavgift 30 öre af man och 15 öre af qvinn. med tillägg månadspengar		45
Afgift till Högskolekassan		
Summa kronostyckor	6	-
Personlig afgift till Jakobs och Johannes församlinga protokollskassa af 30 öre för varje man och 20 öre för varje qvinn.		80
Böter till fastighetsvärden vid omvärlden betaling af kronostyckor		
Summa	6	98

Upphördslösa för betalning af förutseende belopp hållas 4 halftropper upp i stadens rådhus från och med den 16 till och med den 19 januari 1902 kl. 10-2 på dagen.

A. B. von der Burg,
Upphördslösa.

Uppskjott af med inbetalningen till upphördslösa stads dagar? Vänd!

Debetsedel No 8/189 i Stockholms stad för år 1901.

Jakobs och Johannes församling.

Kvarteret Spårvägen Huset No 1

Kusken C. J. Hall.

Afgift för stadens fullkolorade befall: 30 öre för varje krona betilling af fast egendom samt af inkomst	530	
Afgift till Jakobs och Johannes församlinga fullkolorade befall: 30 öre för varje krona betilling af fast egendom samt af inkomst	398	
Afgift till Jakobs och Johannes församlinga kyrkkassan: 60 öre för varje krona betilling af fast egendom samt af inkomst		
Afgift till Jakobs och Johannes församlinga protokollskassa: 10 öre för varje krona betilling af fast egendom samt af inkomst		
Afgift till Tryck. Öst. Österröda församlinga kyrkkassan: 30 öre för varje krona betilling af fast egendom samt af inkomst		
Lösa för debetödlösa Lit. A. och Lit. B.		
Kommunalskatt: 3 kronor 25 öre för varje krona betilling af fast egendom samt af inkomst		
Till stadskassan vid arkivskatt af 1 bebring till uttagna kommunalskattor		
Summa	26	99
A. B. von der Burg, Upphördslösa.		
Hvar förtälar till betalning		
1. Andra upphördslösa, som hållas från och med den 22 till och med den 27 Mars 1902		
2. tredje upphördslösa, som hållas från och med den 2 till och med den 20 Junij 1902		
3. fjärde upphördslösa, som hållas från och med den 1 till och med den 8 September 1902		
Skattskyldig dock medgifvit att 4 andra upphördslösa inbetalda debetödlösa belopp äfven som ut 4 tredje upphördslösa, för att till de 4 andra stämman förtälar utskyller tillfråga i bebring till uttagna kommunalskattor.		
Upphördslösa hållas 4 halftropper upp i stadens rådhus klockan 10-2 på dagen.		
Uppskjott af med inbetalningen till upphördslösa stads dagar? Vänd!		

Det var en gång (år 1901), då en spårvägares skattesedel såg ut så här.

Utom tjänsten hos spårvägsbolaget förekom bisysslor och det i så hög grad, att vid ett tillfälle — år 1896 — fackföreningen ansåg sig böra inskrida med en skriftlig hänvändelse till bolaget. Man kunde exempelvis se, huru en del av dagen kusken nr 90 Carlsson tyglade sin ädla springare framför vagnen nr 1, medan en annan del av dagen riksbankskvaktmästaren Carlsson i den tessiska dåvarande riksbanksbyggnaden vid Järntorget, där K. Lotsstyrelsen senare residerat, var förste deputeranden — den dåtida benämningen på riksbankschefen — behjälplig vid handhavandet av rikets drätsel. Det var det dåvarande, vi skulle nästan vilja säga avskyvärda, extra-systemet, som möjliggjorde dessa förhållanden; det fanns alltid en extra att leja.

Skulle man kunna tänka sig, att en spårvägsfunktionär i våra dagar vid uppgörandet av sin stat över inkomster och utgifter för ett kalenderår skulle glömma de direkta skatterna till stat och kommun? Det kan man icke gärna göra. Men på 1880-talet kunde en spårvägsfunktionär göra sig skyldig till ett dylikt förbiseende, utan att hans budgetberäkningar därigenom i någon högre grad berördes.

Vi har i våra händer en årsbudget från sannolikt 1886, möjligen 1887, egenhändigt uppgjord av en konduktör vid Stockholms Nya Spårvägs AB. Vi har givetvis aldrig kommit i någon personlig beröring med honom, men förhållandena har gjort, att vi om honom har en synnerligen ingående kännedom varav följer, att vi kan förklara hans vederhäftighet och moraliska integritet utom allt tvivel. Budgeten gäller en familj bestående av man, hustru och fyra barn, det äldsta omkring 7 år, och har följande utseende.

Inkomster

Månadslön à 80 kr	960:—
Procent på dagskassan, kr 12:50 pr månad	150:—

Utgifter

Årshyra	190:—
Ved och ljus	60:—
Sjukkasse etc.	40:—
Budning	3:30
Kläder åt mannen	40:—
„ „ hustrun	50:—
„ „ 4 barn	100:—
Sängkläder och husgeråd	25:—
Tvål och såpa	15:60
Mat åt 6 personer à 26,76 öre pr dag och person i 365 dagar	586:10
Kr	1.110:—

Som man ser, saknas skatterna, till vilka vi återkommer. I övrigt är det de 26,76 örena i matpengar per dag och person, som mest faller i ögonen. Sett genom dagens glasögon ser det ju hemskt ut. Låt oss ändock hålla huvudet kallt och uttröna, vilken köpkraft dessa ören kunde ha. Familjemedlemmarna var som sagt sex, och sex gånger 26,76 blir 160 öre d.v.s. det belopp, som dagligen stod till förfogande för matinköp för hela familjen. Med dessa 160 öre i portmonnän kunde husmodern år 1886 eller 1887 i Stockholm göra ungefärligen följande alternativa inköp:

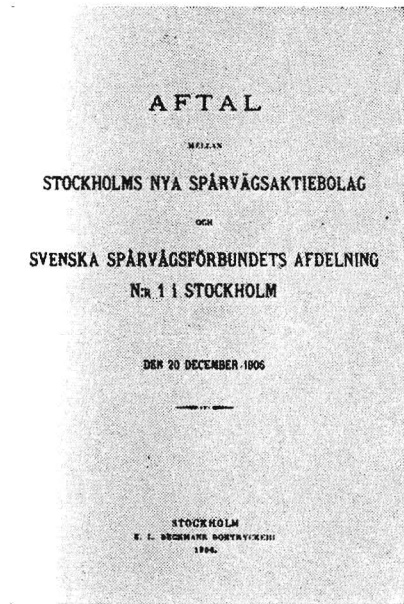
32 à 40 kg potatis
12 liter sötmjolk eller 25 à 30 liter skummjolk
6 kg salt sill
7,2 „ hårt rågröd
7,8 „ finmalet vetemjöl
15 „ grovsiktat rågmjöl
6,5 „ havregryn
9 „ korngryn
16 „ ärter ("ärter och fläsk")
2,7 „ färskt biffkött
2,5 „ salt kött
2,2 „ fläsk
0,9 „ smör
1,1 „ kaffe
2 „ socker

Den intresserade läsaren får själv uttröna priserna per kilogram eller liter genom att dividera ovanstående tal i 160.

I budgeten ovan är årshyra upptagen till 190 kr, vilket var gängse pris för en lägenhet på ett rum och kök och utgjorde ungefär 17 % av årsinkomsten. För att ge en inblick i hyresförhållandena i Stockholm i slutet av 1800-talet, skall vi här omnämna de hyror, som betalades i spårvägsbolagets fastighet, Tegnérsgatan 2, som till allra största delen då var inredd till personalbostäder.

Då huset år 1887 stöd färdigt, innehöll det i bottenvåningen en kontorslokal bestående av 6 rum, kassavalv m.m., en större sadelmakeriverkstad, ett reparationsrum och en mycket rymlig serveringslokal. I övrigt innehöll byggnaden 84 rum, 56 kök och 58 tamburer, mat- och vedkällare etc. Hyrorna var allt efter belägenheten för 2 rum och kök i prislägena 276, 252 och 240 kr, och för ett rum och kök 228, 216, 204 och 192 kr, allt per år. Dessa hyror låg om man även tar bostädernas dåvarande

tar, att hon omkring 1895 betalade 3 kr i sömnadslön för en klänning och det hos en god sömmerska. Dock icke hos Augusta Lundin! En damkappa kostade samtidigt enligt samma källa 30 kr. För ett par galoscher — viktigt plagg den tiden — betalades kr 2:50. De var emellertid av en mycket högre kvalitet än nu i handeln förekommande. Vi vill minnas, att de kallades "äkta ryska gummi-galoscher" och tillverkades vid gummifabriken i Hälsingborg, sannolikt även i Viskafors. Farfars

Det första moderna tryckta svtalet bär årtalet 1906.

goda kvalitet i betraktande, antagligen några kronor under den allmänna hyresmarknadens nivå. Man nedbringade gärna hyreskostnaden med att ha inneboende. Så ser vi exempelvis en spårvägsfamilj med en lägenhet på två rum och kök, varför den betalade 252 kr per år eller 21 kr per månad, hyra ut ena rummet till två spårvägsungkarlar för 15 kr månatligen. Ett par större uthyrningsvåningar fanns även, varvid för två 6 rumsvåningar betalades 1.400 och 1.200 kr; för 4 rum och kök 800 kr. I hörnet av Tegnér- och Tulegatorna inreddes en praktigt butik om 4 rum, för vilken kryddkramhandlanden Josephson betalade 1.800 kr.

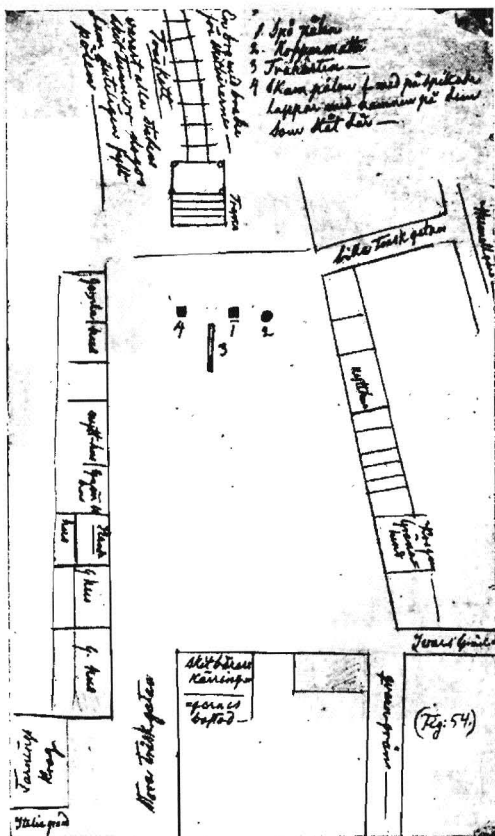
"Ved och ljus" är budgetens nästa utgiftspost. Björkved kostade vid ifrågavarande tid kr 5:50 à 5:90 per kubikmeter, barrved kr 3:40 à 3:90. Det fanns dock säkerligen billigare bränsle att komma över exempelvis från de talrika byggena. Priset för fotogen var ungefär 18 öre per liter.

Så har vi den viktiga klädfrågan. Om den är vi icke väl informerade. Sannolikhetsskäl talar för, att en skraddarsydd manskostym på 1880-talet kunde erhållas för 30 kr. En gammal spårvägsfru, vars uppgifter vi i andra fall funnit vederhäftiga, berättar,

I hörnet av Tegnér- och Tulegatorna hade Gustaf Josephson sin välkända affär. Årshyra: 1800 kr.

och morfars gedigna men kanske icke så graciösa lädergaloscher tillhörde det förflutna. Beträffande barnen är det troligt, att en moder, särskilt om hon ägde handens skicklighet i fråga om sax, nål och tråd, kunde hålla barn i den ålder det här gällde snygga och propra för den i budgeten upptagna summan av 25 kr per barn och år.

Skattefrågan skall nu ånyo uppmärksammas. Om orsaken till att den eljest så samvetsgranne budgetförfattaren utlämnat den posten — om det var glömska eller om avskrivning av beloppet skett — kan vi icke yttra oss om. Ej heller vet vi exakt den skatt, han eventuellt skulle betala eller betalade 1886 eller 1887. Vi har emellertid i våra händer spårvägskusken sedermera konduktören Carl August Lätts samtliga skattsedlar för perioden 1901—1940. Lätt var nära lierad med spårvägskontrollören Bångs familj, och det är från denna vi mottagit skattsedlarna. Lätt hade år 1901 en inkomst på 1.180 kr, och hans kronoutskylder därför belöpte sig till kr 6:50 och kommunalutskylderna till kr 26:89, summa kr 33:39. Sammanlagda skatten uppgick således icke ens till 3 % av inkomsten. Därtill

Situationsplan av Träsktorget (Roslagstorg) 1833 med Kopparmatte och annan straffredskap. Den här bilden lönar det sig att betrakta genom förstoringssglas. Man upptäcker då ett och annat, som belyser de sanitära förhållandena i det dåtida Stockholm.

kommer att spårvägsbolaget — som tidigare nämnts — betalade halva skatten.

Skatten under 1880-talet var mindre än 1901, varför man borde vara under tak, om man beräknar, att vår vän budgetförfattaren betalade eller skulle ha betalt ungefär 25 kr i skatt till stat och kommun för en inkomst av 1.110 kr, d.v.s. omkring 2,5 % av inkomsten.

Innan vi skiljs från vår 1880-tals familj, måste ett par frågor besvaras. Hade den andra inkomster än de i budgeten upptagna? Vad mannen beträffar, hade han arbete utom spårvägstjänsten men av ett slag, som icke gav någon inkomst. Om hustrun hade något eget förvärsarbete, vet vi icke; av större betydelse kan det ej gärna ha varit, då de fyra barnen hade kommit till under loppet av ungefär sju år. Eljest var det icke ovanligt, att spårvägsfruarna hade egna inkomster, bl.a. som vagnstäderskor i "vagnshuset på Träskholmen". År 1899 betalades därför en fast månadslön av 40 kr, efter driftens elektrifiering 75 öre för en Asea-motorsvagn, 50 öre för en stor och 40 öre för en liten släpvagn. Medelinkomst kr 2:25 per dag.

En andra fråga är: hur var familjens ekonomiska ställning? Frågan kan besvaras. Samtidigt med budgetens uppgörande fanns skulder till ett belopp av 139 kr, varav 40 kr till pantbank. Som pant hade lämnats bl.a. lakan, en bunt tyg och rock och byxor. Största delen av restbeloppet var en mångårig skuld till en enskild person. Någon butiksskuld förekom icke.

I tankarna uppsöker vi nu en spårvägsfamilj nummer två och vill därvid söka erhålla en mera personlig kontakt med vederbörande.

Det gäller ett hem på Söder. Bostaden omfattar ett rum och kök och hyran är även i detta fall — år 1895 — 190 kr. Familjen består av man och hustru, och i tur och ordning anmäler fyra matfriska pojkar sitt inträde i denna. Mannen var ångvagnsförare vid Stockholms Södra Spårvägs AB, och månadslönen var lägst 90 kr (1895) och högst 110 kr (1900). Året därpå hade ångvagnarna spelat ut sin roll som Hornsgatans mest uppmärksammade inslag.

Den trevliga husmodern berättar oss följande om sitt hushåll: "Man får hushålla med slanten förstås. Jag brukar alltid tillaga maten så, att den består av rikligt med sås, som får ersätta den bristande mängden av kött, eller vad man brukar kalla sovel. Jag brukar få hela avlöningen av min man så när som på en femma, som han behåller till våtvaror. Köttet, som jag använder i hushållet, består för det mesta av hästkött, ty det är billigast, och jag anser det på många sätt lika bra som annat kött. Jag brukar köpa ett halvt kilo till en middag för fem, och det får räcka. En söndagsmiddag består ofta av makaroner och fläsk och en vanlig middag av något slags korb eller hästkött. Till frukost blir det sill eller lungmos, kanske också bräckkorv."

Från detta hushåll kan vi meddela följande priser. Det gäller år 1895 och närmast följande år:

Hästkött malet 50, biff 75, fläsk 80 à 90 öre per kg
mejerismör 180, landssmör 160, margarin 100 öre per kg
bräckkorv 40, kalvsylta 50 öre per kg
stor salt fetsill 7 öre per styck
rostat kaffe 150, socker 60 öre per kg
oskummad mjölk 12, skummad 5 öre per liter
vetemjöl 23, rågmjöl 14 à 15 öre per kg
brännvin 110, pilsner 10, öl 8, pilsnerdricka 6 och svagdricka 4 öre
en säck ved 50, fotogen (liter) 14 à 15 öre.

Dessa priser har visat sig tillförlitliga, där vi kunnat kontrollera dem. Vi måste emellertid bekänna, att våra ansträngningar att kontrollera priserna på hästkött, bräckkorv och kalvsylta ej medfört önskad framgång. Då vi i fråga om bräckkorven, i tanke att med vetskap om nuets förhållanden möjligen kunna döma om gångna dagars, intervjuade några unga spårvägsfruor, fann vi, att de unga damerna var mera framträdande som synnerligen älskvärda representanter för sitt kön än som informationskälla rörande bräckkorvens nuvarande ställning i det svenska folkhushållet.

För att återvända till vår söderfamilj kostade ett par barnskor 6 kr; sedan den förhoppnings-

fulle sonen Mille tillbringat en förtjusande eftermiddag med att rutscha utför Skinnarviksbergens skrovliga sluttningar, kostade deras halvsulning kr 1:50. Ett par goda herrskor kunde man erhålla till 8 kr.

Vid sitt giftermål år 1895 hade det unga paret betalat 75 kr för en chiffonié, lika mycket för en paneldivan och 15 kr för ett runt bord. En bunt lakansväv, varav man fick 15 lakan, kostade 12 kr.

Man skulle ju anse, att denna husmoders tid var till fullo tagen i anspråk, men hon utförde dessutom hemarbete med sömnad. Hon sydde åt Paul U. Bergström dels mansbyxor för 3 kr dussin, varvid hon även fick hålla tråd, dels skjortor för kr 1:10 dussin. Huru det var med tråden i det senare fallet är obekant. "Om man gnodde på ordentligt", kunde hon på en vecka hinna med ett dussin av det förra slaget och tre dussin av det senare. Detta var senare delen av 1890-talet. Vi har konsulterat en gammal näringsidkare rörande priserna, och han betygar, att de säkert är riktiga.

Paul U. Bergström hade även vid denna tid sin affär vid Hötorget, dit de färdigsydda varorna skulle avlämnas varje vecka. Resan dit skedde med färja från Söder Mälarstrand till Kötttorget mot en avgift av 2 öre. Det bör kanske omtalas, att mansbyxor förekom i butikerna till ett pris av kr 2:25 paret.

Vår berättarinna hade som 16-åring kommit till Stockholm i början av 1890-talet. "Jag började som springflicka i en sybehörsaffär, där jag steg till biträde. Affärsinnehavarinnan fordrade helt enkelt, att jag skulle lära mig sy. Mönster anskaffades därför, i början till skjortor och sedan till svårare plagg, och jag fick lära mig klippa till och sy så gott jag kunde, och det gick ganska bra. Affären öppnades kl. 8 och stängdes 20.30 utom lördagar, då den var öppen till kl. 22."

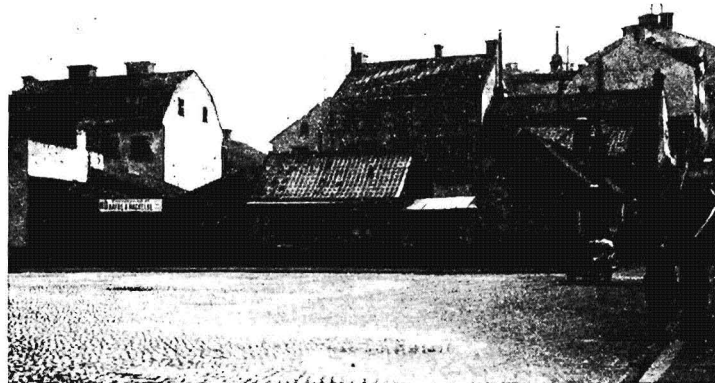
Det skulle icke vara riktigt, om vi här icke ägnade spårvägsungkarlarnas liv och leverne någon uppmärksamhet.

Spårvägsungkarlarna var i regel inneboende, d.v.s. de hyrde möblerade rum. Under 1890-talet var rumsprisen på Norrmalm och i Vasastaden från 10 till 15 kr per månad. I regel delades rummen av två personer, den individuella kostnaden blev sålunda kr 5 till 7:50 månatligen. Det ges dock exempel på, att fyra personer sammanbodde, kostnaden kunde då nedbringas till 4 kr. Icke förrän 1904 träffar vi på en spårvägare, som ensam disponerar ett rum, hyran hade då stigit till 25 kr. En person, som senare kom in vid spårvägen, berättar, att då han 1894 vistades i Sundbyberg, betalade han en kr i veckan som inneboende i ett kök.

Dessa möblerade rum var understundom synnerligen otillfredsställande. En pensionär berättar

om en lägenhet vid Regeringsgatan i slutet av 1890-talet, att rummet var så bemängt med ohyra, att man måste placera sängfötterna i vattenskålar för att vara fredad. När skotten gick vid ett i närheten pågående sprängningsarbete, blev ohyran fruktansvärt verksam och livlig; det var väl vibrationen i huset, som oroade.

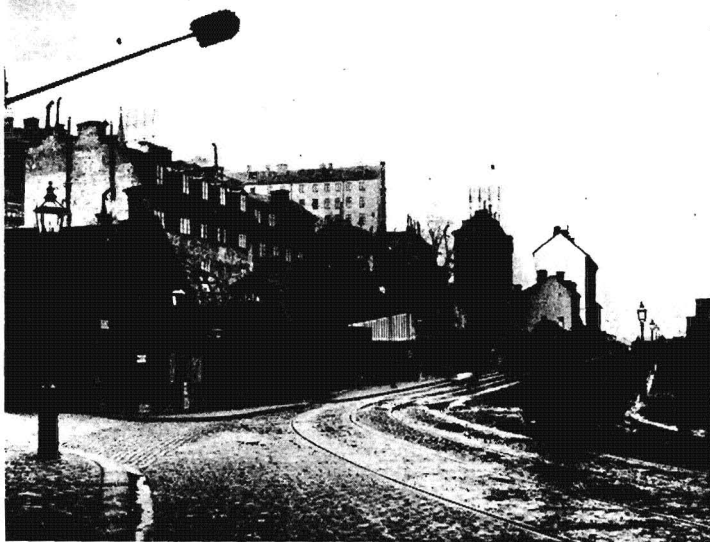
Så hade vi den viktiga matfrågan. År 1885 erhöll man på ett näringsställe vid Roslagstorg två mål mat och kaffe tre gånger dagligen mot 20 kr per månad. Från 1898 har vi några priser från "Vackra Klaras krog" vid samma torg. Detta näringsställe hade både kroglokal och källare. I den senare lokalen, som var den förnämre, har många spårvägare intagit en rätt god biffstek med stekt eller kokt potatis och bröd till 35 öre och till den kunnat få en snaps till 6 à 8 öre och en flaska öl till 12 öre. I "Forsbergs matsalar" fick man i seklets

Roslagstorg, östra sida omkring 1900.

början bruna bönor eller ärter och fläsk till 18 öre, pannkaka till 12 och risgrynsgröt med kanel till 8 öre. Kanel var i forna dagars hushåll en mycket uppskattad krydda, som man nu ej ser mycket av. Emellertid syns det icke ha varit så mycket bevänt med *salarna* i "Forsbergs matsalar", då serveringen lär ha ägt rum i ett tält på Roslagstorg.

Ett av många spårvägare besökt matställe var "Tulemorsan", Tulegatan 1. Där erhöll man i början av 1900-talet frukost och middag med bröd, margarin och mjölk till 25 kr per månad. En gammal spårvägare har ett litet horn i sidan till "morsan". Beställningarna ropades nämligen ut till köket med uppgivande av gästernas namn, varvid favoriterna gynnades i fråga om portionernas storlek och kvalitet. Skulle man emellertid döma av vår sagesmans nuvarande apparition, borde han ha varit storfavorit hos den matbefrämjande damen. Detta matställe övertogs sedan av en spårvägsfunktionär. Ävenledes i början av 1900-talet fick man hos "Mat-Hans" i hörnet av Döbelns- och Kammakargatorna samma utspisning som i Tulegatan 1 till 24 kr, varvid mjölken kunde utbytas mot öl.

Stora Träskgatan (nuv. Birger Jarlsgatan) 1895, sedd från Engelbrektsplan.

Endast ett helinackorderingsställe bör vi omtala, och vi är då så långt framme i tiden som 1909. Det gäller ett pensionat i Tegnérgatan 21, och inackorderingspriset var 50 kr i månaden. Där bodde åtskilliga spårvägare. På ett håll säger man sig veta, att ända till fyra personer bebodde samma rum.

Vad en kopp kaffe kostade inne i staden, vet vi icke. Ute vid Haga södra grindar — Solnadal — kunde man emellertid år 1905 njuta av denna dryck jämte ett bröd till 13 öre. Inga drickspengar.

En spårvägsungkarl borde rätt väl, synes det oss, ha klarat sina timliga angelägenheter. Som vi har sett, kunde han erhålla mat för 20—25 kr och bostad för 5 till 7:50 per månad. Hade han då som vår budgetförfattare en månadsinkomst på kr 92:50 så stod ju med kronans dåvarande köpkraft en rätt ansevärd summa till förfogande för övriga utgifter.

Namnet Roslagstorg har flera gånger förekommit i denna artikel, och det synes oss lämpligt att avsluta framställningen med några data om platsen. Förutom att den var en viktig trafikpunkt, spelade den en rätt viktig roll i spårvägspersonalens dagliga liv, där man ofta tillfredsställde icke blott hungerns legitima krav utan även törstens alltför ofta illegitima begärelser. Demimonden — för att nu använda ett mycket artigt uttryck — var även representerad vid torget. Detta sträckte sig i norr till ungefär den punkt, där nu Runebergsgatan grenar sig mot Birger Jarlsgatan och i söder till Iversons gränd eller ett område, som numera upptages av kvarteret Asken och delar av Birger Jarlsgatan.

Torgbildningen hade uppkommit omkring 1790 för att tillfredsställa ett behov av plats för böndernas foror och lanthandelns bedrivande, och det skedde genom inköp av kvarteret Hecklefjell mindre. Namnet blev Träsktorget, vilken benämning 1865 ändrades till Roslagstorg.

Om det var som en varning till de på torget köpsläende bönderna och de fruar och madamner, som med dem prutade om priset, eller för att bereda folket en "diversion" eller av annan orsak så flyttades till Träsktorget från Packartorget (Norrmalmstorg) den s.k. kåken, det gängse namnet på straff- och skampålen, och den bekanta bronsfigur, som är känd under namnet Kopparmatte. Här försiggick enligt tidens makabra sed spöslitningar, eller att brottslingar fick stå i halsjärn ofta utsatta för allmänhetens hån och begabbelse. Sedan spöstraffet 1855 avskaffats, och kåken 1857 blivit museiföremål, togs Träsktorget i besittning för handeln med hö och halm, från vilka transaktioner Norrmalmstorg i sin ordning befriades.

Sedan Birger Jarlsgatan 1906 dragits fram norrut, existerar icke längre något Roslagstorg. En rätt allmän uppfattning, icke minst i tidningarna, synes vara, att det vidsträckta öppna området mellan spårvägsbolagets huvudkvarter och Timmermansordens Eriksberg skulle ha detta namn. Det har emellertid ingen särskild benämning utan utgör en utvidgning av Birger Jarlsgatan. Även den plats, där Roslagsgatan utmynnar — linje 6:s norra vändpunkt — benämnes understundom Roslagstorg. Namnet är emellertid Roslagstull ehuru Roslagsplan även förekommit.

Man har emellertid tydligen förälskat sig i "plan". Så har vi ett antipodiskt motstycke i Hornsplan, ehuru platsen under århundraden varit känd som Hornstull. Vi kan icke finna, att *plan* är en så tilltalande beståndsdel vid en namngivning. Det påminner alldeles för mycket om ingenjör Planertz, Birger Sjöbergs odrägliga figur i "Kvartetten som sprängdes", den där stadsplaneingenjören, som Märta Ävik — en av den svenska litteraturens trevligaste flickgestalter — gav en så välförtjänt korg.

Numera har området mellan spårvägsbolagets byggnad och Eriksberg av vederbörande myndighet sedan 1950 fått namnet *Eriksbergsplan*. På en ingalunda lång gatusträcka förekommer eller har således förekommit Roslagsplan, Jarlaplan, Eriksbergsplan, Engelbrektsplan, Stureplan och Nybroplan. Det är planmässigt så det räcker. Eljest finns ett bra ord, som heter *plats*, varmed omväxling kunde ske. Spårvägsplatsen i stället för Eriksbergsplan hade varit lämpligt även ur den synpunkten, att den lilla planteringen mellan Birger Jarlsgatan och Regeringsgatan redan har namnet Spårvägsparken. Eriksberg är visserligen ett gammalt namn i trakten men spårvägsrörelsen är icke heller av igår och har väl en något betydelsefullare uppgift än Timmermansorden, därmed intet förklenande sagt om detta förvisso hedervärda sällskap.